

Straszewicz, Anna

Jubileusz dzieła Darwina "O powstawaniu gatunków"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 5/2, 309-312

1960

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Purkyne miał ponadto świetne osiągnięcia w zakresie techniki barwienia preparatów histologicznych.

Przegląd osiągnięć Purkynego na wystawie nasuwa myśl o konieczności ustalenia roli jego osiągnięć dla nauki światowej. Zagadnienie to nie mogło być specjalnie rozbudowane na wystawie. O rozwiązaniu jego można bowiem myśleć dopiero po opracowaniu syntezy rozwoju myśli lekarskiej i biologicznej XIX stulecia, syntezy której jeszcze nie doczekaliśmy się.

St. Szpilczyński

JUBILEUSZ DZIEŁA DARWINA „O POWSTAWANIU GATUNKÓW”

Zgodnie z uchwałą Światowej Rady Pokoju w roku 1959 we wszystkich krajach odbywały się obchody 100 rocznicy I wydania dzieła Karola Darwina *O powstawaniu gatunków*. Do tego jubileuszu nauka przygotowywała się oczywiście od kilku lat i szereg imprez (również w Polsce) podjęto jeszcze przed ogłoszeniem uchwały SRP.

Najbardziej chyba oryginalnym przedsięwzięciem jest angielska ekspedycja naukowa, która w 1958 r. wyruszyła szlakami słynnej podróży Darwina na okręcie *Beagle*. Zadania ekspedycji nie ograniczają się do odtworzenia wrażeń Darwina; podejmowane są również próby porównania aktualnych warunków ekologicznych panujących w miejscach badanych z warunkami opisanymi przez Darwina przed 125 laty. W związku z tą ekspedycją, której wyniki nie są jeszcze znane, rząd Ekwadoru podjął się zorganizowania dostępnego tylko dla badaczy rezerwatu przyrody na Wyspach Żółwich (Galapagos), których osobliwa fauna m.in. nasunęła Darwinowi ideę badania zjawisk zmienności.

Również w 1958 r. pod znakiem rocznic darwinowskich obradował w Londynie XV Międzynarodowy Kongres Zoologiczny. Zdaniem polskich delegatów w programie zjazdu nie było szczególnie oryginalnych referatów czy wypowiedzi bezpośrednio odnoszących się do dzieła czy postaci Darwina, natomiast swoją wymowę miało samo powiązanie tej wielkiej i mającej swą własną tradycję imprezy z jubileuszem darwinowskim. Podkreślano na Kongresie, że od czasów Darwina właśnie i za sprawą przewrotu, jakiego dokonał on w przyrodznawstwie, również i nauki zoologiczne weszły na drogę intensywnego rozwoju i idącej za tym specjalizacji, co znalazło swój wyraz w różnorodności problematyki badawczej reprezentowanej na Kongresie.

Spośród licznych międzynarodowych imprez, jakie się odbyły w 1959 r., na największą skalę zakrojone były uroczystości darwinowskie zorganizowane przez Uniwersytet w Chicago. Zdaniem polskiego delegata, prof. Petrusewicza, w Chicago nie zabrakło ani jednego ze słynnych teoretyków biologii, poruszono wszystkie istotne problemy ewolucjonizmu i najznakomitsi specjaliści wypowiadali swe poglądy na ten temat¹.

¹ Por. K. Petrusewicz, „Kosmos”, z. 2/1960, s.

W Polsce do uczczenia rocznic darwinowskich przyczynił się każdy ośrodek nauki, kultury, popularyzacji. Pracownicy nauki wyszli z popularyzacją myśli Darwina daleko nieraz poza granice siedziby własnego ośrodka. Pogadanki, odczyty docierały do małych miast i większych osiedli. Do obchodu przygotowywano się zawczasu i z wielkim nakładem pomysłowości i pracy. Już w 1957 r., gdy Komisja Ewolucjonizmu PAN poinformowała różne ośrodki o własnych zamierzeniach, wiele uniwersytetów, akademii medycznych, towarzystw itp. przedstawiło własne plany i projekty. Ocenę tego jubileuszu, odbywającego się w skali całego kraju, znajdujemy w padziernikowym zeszyście „Nowych Dróg” z 1959 r.²

W niniejszym sprawozdaniu pozostaje omówić te imprezy, które organizowała Komisja Ewolucjonizmu PAN pod protektoratem Komitetu Obchodu Rocznic Darwinowskich przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk.

Organizatorzy tych imprez pragnęli z jednej strony nawiązać do tradycji, jaką ma w dziejach polskiej kultury zainteresowanie ideą ewolucji i jej popularyzacja, z drugiej strony — stworzyć nowe przesłanki dla twórczej kontynuacji kierunku ewolucyjnego w różnych gałęziach nauk biologicznych.

W 1957 r. ogłoszono dwa konkursy naukowe.

I. *Konkurs na prace w zakresie ewolucji świata organicznego*, który będzie trwał do końca 1961 r. i będzie trzykrotnie rozstrzygany. Pierwsze 12 prac wpłynęło we wrześniu 1959 r., a powołany przez PAN Sąd Konkursowy przyznał 6 nagród.

II. *Konkurs na prace z dziejów myśli ewolucyjnej w Polsce*. Zadaniem drugiego konkursu było zapoczątkowanie systematycznych badań w tej dziedzinie; od dawna już w Komisji Ewolucjonizmu dyskutowano sprawę badań nad wpływem darwinizmu na życie umysłowe w naszym kraju. Niezliczone publikacje różnego typu, do literatury pięknej włącznie, a nadto ustna tradycja przekazana starszemu pokoleniu żyjących przyrodników przez ich mistrzów, wszystko to świadczy o powszechnym w XIX w. zainteresowaniu teorią ewolucji, o głębokim wpływie, jaki wywarła ona na poglądy i postawy polskiego „ogółu wykształconego”, któremu w 1909 r. Józef Nusbaum Hilaryowicz przeznaczył swą *Ideę ewolucji w biologii*. Ogromny i wycinkowo tylko znany materiał źródłowy, do którego nieraz sięgano przy różnych okazjach, nigdy nie był opracowywany pod kątem widzenia badania tego swoistego nurtu naszej kultury, jakim było zaangażowanie się wszystkich odłamów „ogółu wykształconego” w sporze o darwinizm.

Badanie dziejów tego sporu, który toczył się we wszystkich krajach Europy, może dostarczyć niezwykle cennego materiału do analizy i oceny społecznej roli nauki i społecznych warunków jej rozwoju. Organizatorzy Konkursu wyszli z założenia, że syntetyczne, monograficzne opracowanie powyższych zagadnień przekracza możliwości najbardziej choćby dobranego zespołu doświadczonych nawet autorów. Trudność jest tym większa, że historią biologii zajmuje się w Polsce bardzo nieliczne grono przyrodników, i to przeważnie na marginesie biologicznej pracy warsztatowej i dydaktycznej. Takie syntetyczne opracowanie powinno być poprzedzone systematycznymi studiami,

² Z. K o c h a ń s k i, *O obchodzie rocznic darwinowskich w Polsce*. „Nowe Drogi” nr 11/1959.

których bezpośrednim wynikiem byłyby sumiennie i drobiazgowo wykonane analizy treści czasopism, broszur itp. publikacji, programów biologii w szkołach wyższych i średnich itd. Konkurs miał właśnie zachęcić do takich studiów niewielkie choćby, ale związane jedną myślą przewodnią grono pracowników nauki. Nad organizacją Konkursu czuwał specjalnie do tego zadania powołany zespół, któremu udało się w toku opracowywania prac przez uczestników Konkursu nawiązać między nimi porozumienie co do ogólnego kierunku pracy i racjonalnego wyboru tematów. Konkurs w poważnej mierze spełnił założone zadania.

Poza jedną bibliografią darwinizmu i jedną pracą w zakresie dziejów przeddarwinowskiego ewolucjonizmu pozostałe zgłoszone opracowania, w liczbie 11, odnosiły się do społecznej recepcji darwinizmu w latach 1864—1900, w obrębie dawnego Królestwa Polskiego, a miały być opracowane na materiale pochodzącym z czasopism ogólnych i niektórych specjalnych, reprezentujących różne odcienie „ogółu wykształconego”. Z tych 11 prac wykonano 10; jedna praca, oparta na materiale pochodzącym z czasopism kurialnych zostanie zakończona w dalszym terminie.

Zgodnie z regulaminem swej pracy Sąd Konkursowy wydał swą ostateczną ocenę po wysłuchaniu zdania autorów prac uznanych za najlepsze i po przeprowadzeniu dyskusji na sesji Komisji Ewolucjonizmu. Autorzy sześciu z tych prac, od początku współpracujący ze sobą, a skupieni w Ośrodku Dokumentacji Ewolucjonizmu PAN, postanowili zrezygnować z referowania każdej pracy oddzielnie. Toteż na sesji przedstawili oni wspólny referat, w którym omówiono wspólne dla wszystkich prac przyjęte założenia i wspólnie wyprowadzone wnioski. Przedstawiono ogólną charakterystykę społecznego i historycznego tła sporu o darwinizm, omówiono problematykę, która najbardziej interesowała opinię publiczną i przesłanki tych zainteresowań, scharakteryzowano stanowiska i poglądy, a nadto opracowano zarys przebiegu (periodyzacji) procesu recepcji darwinizmu.

Sąd Konkursowy uznał sześć prac za odpowiedni materiał wyjściowy do dalszych systematycznych badań, a wspólne wnioski implikują plan tych badań jak i ogólny kierunek przyszłych uogólnień. Za zebranie i opracowanie podstawowych materiałów do dziejów recepcji darwinizmu w drugiej połowie XIX w. na terenie ówczesnego Królestwa Polskiego, Sąd Konkursowy przyznał Nagrodę im. Z. Modzelewskiego autorom tych sześciu prac: T. Długockiej, W. Grębeckiej, I. Lipińskiej-Zubkiewicz, H. Dominasowi, L. Niemczewskiej i S. M. Janionowi. Drugą nagrodę przyznano C. Orlikowskiej za pracę pt. *Nurt ewolucjonizmu w warszawskim środowisku lekarskim*; trzecią — Z. Fedorowiczowi za pracę pt. *Ewolucjonizm na Uniwersytecie Wileńskim przed Darwinem*.

Komisja Ewolucjonizmu podjęła również szereg prac wydawniczych. W 1958 r. ukazały się 3 tomy zbiorowej monografii ewolucjonizmu pod wspólnym tytułem *Problemy ewolucjonizmu*³. Jest to — zgodnie z opinią

³ T. II. *Myśl ewolucyjna w paleontologii*; t. III. *Myśl ewolucyjna w naukach fizjologicznych*; t. IV. *Myśl ewolucyjna w biogeografii i ekologii*, Warszawa 1958. W przygotowaniu t. I, *Myśl ewolucyjna w naukach morfologicznych*.

recenzentów — pierwsze w dziedzinie historii nauki opracowanie zmierzające do wykazania, jakimi drogami idea ewolucji przenikała do warsztatów pracy badawczej i teoretycznej w różnych gałęziach biologii, jak stawała się w tych dyscyplinach metodologiczną podstawą pracy naukowej, jak problematyka ewolucyjna załamuje się w swoistym dla każdej z tych dyscyplin zasobie pojęć.

Dla celów szerokiej popularyzacji Ośrodek Dokumentacji Ewolucjonizmu przygotował wydaną nakładem Wiedzy Powszechnej książeczkę pt. *Teoria ewolucji w wypisach*, zawierającą teksty wybrane z dzieł Lamarcka, Wallace'a i Darwina.

Podstawową pozycją wydawniczą jest przygotowane przez Bibliotekę Kłasyków Biologii pierwsze polskie wydanie *Dzieł wybranych* Darwina. W skład *Dzieł* wchodzi podstawowe ewolucyjne rozprawy Darwina, które (z wyjątkiem jednej) znane są w języku polskim z bardzo dawnych i z dawna wyczerpanych wydań. *Dzieła* zawierają również *Podróż na okręcie „Beagle”* oraz *Autobiografię* Darwina, opracowaną na podstawie ostatnich pełnych wydań jego *Wspomnień o rozwoju mego umysłu i charakteru*, a nadto jeszcze wybór listów dokonany na nowych zasadach, mających uwypuklić właściwości warsztatu naukowego wielkiego przyrodnika. *Dzieła* wychodzą nakładem PWRiL w ilości 2000 egz., z czego ponad 1500 egz. zamówiono w subskrypcji. Ostatni, ósmy tom *Dzieł*, zawierający *Autobiografię* i wybór listów ukaże się w 1960 r. Inne tomy wyszły w 1959 r.

Polska Akademia Nauk zamknęła uroczystości darwinowskie uroczystą sesją PAN, która odbyła się 18 grudnia 1959 r. Na sesji zostały ogłoszone wyniki konkursów.

Prezes PAN i przewodniczący Komitetu Obchodu Rocznic Darwinowskich — prof. T. Kotarbiński w swym przemówieniu na otwarciu sesji wskazał na „doniosłość przemiany w obrazie świata, jakiej dokonał ten prąd” i omówił stosunek ewolucjonizmu biologicznego do filozoficznego ewolucjonizmu uniwersalnego i zakończył swe przemówienie słowami: „Idea socjalizmu dążącego do działań na podstawie zdobyczy nauki wiąże się z inną, niż spencerowska, postacią ewolucjonizmu filozoficznego, uzgodnioną z ewolucjonizmem biologicznym, lecz nie wyrosła zeń jako z głównego korzenia. Mamy na myśli dialektykę materializmu dialektycznego. Wszak zawarte w niej tezy o zmianach skokowych przygotowywanych przez narastanie zmian stopniowych i o dysharmoniach jako siłach napędowych rozwoju — to twierdzenia z zakresu ogólnej teorii stawania się z zakresu problematyki ewolucjonizmu uniwersalnego, filozoficznego”.

Prof. Petruszewicz mówił w swym referacie o przełomie, jakiego dokonała teoria ewolucji w rozwoju nauk biologicznych, a prof. Szczurkiewicz wygłosił referat o wpływie teorii ewolucji na nauki społeczne.